Religion and Health

ORIGINAL ARTICLE

2022, Vol: 10, No: 1, Pages: 10-18.

# *Investigating the Relationship between Critical Thinking and Religious Beliefs of Medical Students at Jundishapur University of Medical Sciences, Ahvaz*

Abdolhussein Shakurnia[1*], Reza Sharifinia[2]

1- Assistant professor, Department of Immunology, School of Medicine, Ahvaz Jundishapur University of Medical Sciences, Ahvaz, Iran
2- Medical student, School of Medicine, Ahvaz Jundishapur University of Medical Sciences, Ahvaz, Iran

***Corresponding Author:**
Abdolhussein Shakurnia
Department of Immunology, School of Medicine, Ahvaz Jundishapur University of Medical Sciences, Ahvaz, Iran

**Email:**
shakurnia@yahoo.com

**Received: 07 Jul 2021**
**Revised: 11 Jun 2022**
**Accepted: 27 Jun 2022**

***Abstract***

**Background and Purpose:** Fostering critical thinking is one of the most important goals of higher education in any country. Considering the controversial issues regarding the role of religious beliefs in human life and reports on the impact of critical thinking on religious beliefs, the present study aimed to investigate the Relationship between critical thinking and religious beliefs in medical students in Ahvaz Jundishapur University of Medical Sciences in 2020.

**Materials and Methods:** This descriptive-correlational study was performed on 154 (79 female and 75 male) medical students of Ahvaz Jundishapur University of Medical Sciences in 2020 by convenience sampling method. The California Critical Thinking Skills Test (Form B) and Glock and Stark's questionnaires were used for data collection. To investigate the Relationship between critical thinking skill and religiosity, the data were analyzed in SPSS software (version 18) using the Pearson correlation coefficient. A p-value less than 0.05 was considered statistically significant.

**Results:** Regarding gender, 75 (48.5%) students were male, and 79 (51.5%) cases were female, with a mean age of 23.1±3.2 years. The mean scores of students' critical thinking skills and religious beliefs were obtained at 12.95±4.7 and 76.88± 17 17.4, respectively. The results demonstrated no statistically significant relationship between the mean scores of critical thinking skills and religious beliefs (r = -0.01, P= 0.455).

**Conclusion:** As evidenced by the results of this study, there was no significant relationship between critical thinking skills and the religiosity of students. That is to say, critical thinking and religious beliefs are not inherently incompatible, and religious beliefs do not create a barrier to students' critical thinking.

***Keywords:*** Critical thinking, Medical education, Medical students religious beliefs

▶ **Citation:** Shakurnia A Sharifinia R. Investigating the Relationship between Critical Thinking and Religious Beliefs of Medical Students at Jundishapur University of Medical Sciences, Ahvaz. Religion and Health, Spring & Summer 2022; 10(1): 10-18 (Persian).



[ Downloaded from jrh.mazums.ac.ir on 2026-11-19 ]

دین و سلامت
مقاله پژوهشی اصیل
دوره ۱۰، شماره ۱، سال ۱۴۰۱ صفحه: ۱۸-۱۰.

# بررسی رابطه بین تفکر انتقادی و باورهای دینی دانشجویان پزشکی در دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز

عبدالحسین شکورنیا[1*]، رضا شریفی‌نیا[2]

۱- استادیار، گروه ایمنی‌شناسی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز، اهواز، ایران
۲- پزشک عمومی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز، اهواز، ایران

* **مؤلف مسئول:**
عبدالحسین شکورنیا
گروه ایمنی‌شناسی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز، اهواز، ایران

**Email:** shakurnia@yahoo.com

دریافت: ۱۶ شهریور ۱۴۰۰
اصلاحات: ۱۹ خرداد ۱۴۰۱
پذیرش: ۰۶ تیر ۱۴۰۱

## چکیده

**سابقه و هدف:** پرورش تفکر انتقادی یکی از مهم‌ترین اهداف آموزش عالی در هر کشوری است. با توجه به مباحث جنجال‌برانگیز پیرامون نقش مذهب و باورهای دینی در زندگی انسان و گزارشاتی مبنی بر تأثیرپذیری تفکر انتقادی از باورهای دینی، این پژوهش با هدف بررسی رابطه بین تفکر انتقادی و باورهای دینی دانشجویان پزشکی دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز در سال ۱۳۹۹ انجام شد.

**مواد و روش‌ها:** این مطالعه توصیفی-همبستگی روی ۱۵۴ نفر (۷۹ دختر و ۷۵ پسر) از دانشجویان رشته پزشکی دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز در سال ۱۳۹۹ به روش نمونه گیری در دسترس انجام شد. برای جمع‌آوری داده‌ها از دو پرسش‌نامه استاندارد سنجش مهارت‌های تفکر انتقادی کالیفرنیا فرم ب و باورهای دینی Glock و Stark استفاده شد که روایی و پایایی آن‌ها در مطالعات مختلف تأیید شده است. برای بررسی رابطه بین تفکر انتقادی و دین‌داری از ضریب همبستگی پیرسون و نرم‌افزار SPSS نسخه ۱۸ استفاده شد و مقدار p کمتر از ۰/۰۵ به عنوان سطح معنی‌داری در نظر گرفته شد.

**یافته‌ها:** تعداد ۷۵ نفر (۴۸/۵ درصد) از دانشجویان بررسی‌شده پسر و ۷۹ نفر (۵۱/۵ درصد) دختر با میانگین سنی ۳/۲± ۲۳/۱ بودند. میانگین نمرات تفکر انتقادی و باورهای دینی دانشجویان به ترتیب ۴/۷± ۱۲/۹۵ و ۱۷/۴± ۷۶/۸۸ بود. نتایج حاکی از آن بود که بین میانگین نمرات تفکر انتقادی و باورهای دینی رابطه آماری معنی‌داری وجود ندارد (r=-۰/۰۶۱، p=۰/۴۵۵).

**استنتاج:** یافته‌ها نشان داد بین تفکر انتقادی و باورهای دینی دانشجویان رابطه معنی‌داری وجود ندارد؛ یعنی تفکر انتقادی و باورهای دینی به‌طور ذاتی ناسازگار نبودند و باورهای دینی برای دانشجویان در مقابل اندیشه‌ورزی و تفکر انتقادی محدودیت و مانع ایجاد نکرده است.

**واژه‌های کلیدی:** آموزش پزشکی، تفکر انتقادی، دانشجویان پزشکی، دین‌داری

◄ **استناد:** شکورنیا، عبدالحسین؛ شریفی نیا، رضا. بررسی رابطه بین تفکر انتقادی و باورهای دینی دانشجویان پزشکی در دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز. دین و سلامت، بهار و تابستان ۱۴۰۱؛۱۰(۱): ۱۸-۱۰ (فارسی).



[ Downloaded from jrh.mazums.ac.ir on 2026-11-19 ]

## مقدمه

تفکر انتقادی (Critical thinking) یکی از مهم‌ترین اهداف تعلیم و تربیت در قرن بیست‌ویکم است که توجه محققان و کارشناسان تعلیم و تربیت را به خود جلب کرده است. کارشناسان اعتقاد دارند هدف اصلی مؤسسات آموزشی در عصر حاضر پرورش تفکر انتقادی است و تلاش اساتید نه فقط بر آموزش‌های فنی و تکنیکی، بلکه باید بیشتر بر توسعه توانمندی‌های فراگیران در تفکر انتقادی و حل مسءله متمرکز باشد (۱، ۲). تفکر انتقادی تفکری است که در آن آدمی افکار و قضاوت‌های خود و دیگران را از اساس مورد تردید و سؤال قرار می‌دهد و سپس از طریق مشاهده، آزمون و سنجش بی‌طرفانه، به حقیقت دست می‌یابد. این تفکر با کنجکاوی، تحلیل و پرسش درباره مسائل به‌ویژه هر چیز جزمی و سنتی همراه می‌شود (۳). Smith تفکر انتقادی را توانایی تمییز تعصب و سوگیری در استدلال و تمایل به بیان حقیقت توصیف می‌کند و آن را تفکری عقلانی می‌نامد که با تجزیه‌وتحلیل ماهرانه و جسورانه، فرد مباحث را به‌دقت تجزیه‌وتحلیل و شواهد و مدارک معتبر را جست‌وجو می‌کند و بر اساس آن به نتیجه نهایی درست و معقول می‌رسد (۴). این نوع تفکر قدرت افراد را در تصمیم‌گیری و مواجهه با اطلاعات چالش‌برانگیز در زمینه عقاید و مناسک و حتی تجربه‌های دینی افزایش می‌دهد تا افراد بتوانند با پالایش فکری از این رهگذر به شک و تردیدهایشان در زمینه ابعاد دین‌داری پاسخ دهند.

باورهای دینی و دین‌داری در سال‌های اخیر به موضوعی چالش‌برانگیز در علوم مختلف تبدیل شده است. تغییر در سبک زندگی، شرایط سیاسی-اقتصادی و فناوری‌های جدید در جامعه موجب ایجاد چالش‌ها و تغییرات زیادی در باورهای دینی و دین‌داری شده است. همچنین توسعه عینیت در دانش، فردیت در جامعه و رشد جریانات عرفی از یک سو و پیشرفت‌های فناورانه در ارتباطات و اطلاعات و از بین رفتن مرزهای فرهنگی از سوی دیگر دین و دین‌داری را در شرایطی بسیار متفاوت از گذشته قرار داده است. از سوی دیگر، در سال‌های اخیر به دنبال قوت گرفتن رویکردهای نقادانه و خلاقانه در نظام آموزشی در دنیا، برنامه‌ریزی‌ها به سمت پرورش و توسعه مهارت‌های تفکر انتقادی در فراگیران در اولویت برنامه‌های آموزشی قرار گرفته است (۵). طبعاً این نوع تفکر با داشتن پتانسیل‌های نقادانه و حقیقت جویانه افراد را در رویارویی با اطلاعات جدید و همچنین در برخورد با باورها و اعتقادات دینی که به صورت سنتی به فرد رسیده است، با چالش‌ها و پرسش‌های اساسی درباره صحت و اعتبار این باورها و بررسی گزینه‌های متفاوت مواجه می‌کند.

مذهب و اعتقادات دینی یکی از عواملی است که درزمینه تأثیر آن بر تفکر انتقادی مباحث جنجال‌برانگیزی مطرح شده است. محققان اعلام کرده‌اند که دانش و عقاید قبلی فرد توانایی استدلال او را تحت تأثیر قرار می‌دهد (۶). بنابراین، لازم است در این زمینه بررسی‌هایی انجام شود تا بتوان با کسب اطلاعات لازم به بینشی صحیح در این زمینه رسید. بررسی پژوهش‌های انجام‌شده در این زمینه نشان می‌دهد در سال‌های اخیر، رابطه بین مهارت‌های تفکر انتقادی و دین‌داری مورد توجه متفکران و محققان این حوزه قرار گرفته و مطالعات متعددی در این زمینه انجام شده است که نتایج متفاوتی داشته‌اند (۹-۷).

نتایج تحقیقات انجام‌شده در برخی کشورها نشان داده است میان تفکر انتقادی و باورهای دینی رابطه منفی وجود دارد. این محققان در بررسی‌های خود غالباً به این نتیجه رسیده‌اند که افراد با تفکر انتقادی بیشتر، باورهای دینی ضعیف‌تری دارند (۱۱، ۱۰). برخی از این محققان همبستگی ضعیفی را بین اعتقادات فرامادی و تفکر انتقادی گزارش کرده‌اند (۱۲). برخی نیز نشان دادند کسانی که اعتقادات فرامادی دارند، سطح مهارت‌های تفکر انتقادی آنان ضعیف است (۱۱). کربی در مطالعه‌ای با بررسی تأثیر باورهای دینی بر مهارت‌های تفکر انتقادی به این نتیجه رسید که نمی‌توان باورهای دینی را به‌عنوان عامل عملکرد ضعیف‌تر در تفکر انتقادی دانست (۹). محققان معتقدند این تفاوت‌ها در نتایج مطالعات مختلف به این بستگی دارد که در اندازه‌گیری تفکر انتقادی و اعتقادات مذهبی چه مواردی ارزیابی شده است (۱۲).



[ Downloaded from jrh.mazums.ac.ir on 2026-11-19 ]

با توجه به اینکه در زمینه تأثیر باورهای دینی بر تفکر انتقادی مباحث جنجال‌برانگیزی مطرح است و برخی محققان اعتقاد دارند که دانش و عقاید قبلی فرد توانایی استدلال او را تحت تأثیر قرار می‌دهد و تفکر انتقادی در کسانی که اعتقادات فرامادی دارند ضعیف است و ازآنجاکه بیشتر مطالعات انجام‌شده در این رابطه در کشورهای غربی انجام شده و در ایران که دین بیشتر مردم اسلام است و اسلام دینی است که در آن توجه به مبانی عقلی و تفکر و برهان جایگاهی ویژه دارد، مطالعات کمی انجام شده است. بنابراین، لازم است رابطه بین این دو متغیر به صورت میدانی بررسی شود. ازاین‌رو، این مطالعه با هدف بررسی وضعیت و رابطه تفکر انتقادی و باورهای دینی در دانشجویان پزشکی دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز انجام شده است.

## مواد و روش‌ها

این پژوهش از نوع توصیفی-همبستگی بود. جامعه آماری شامل تمام دانشجویان رشته پزشکی دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز در سال ۱۳۹۹بودند. حجم نمونه بر اساس فرمول زیر و با توجه به یافته‌های مطالعه قبلی (۱۳)، ۱۹۳ نفر برآورد شد که از بین دانشجویان رشته پزشکی دانشگاه به روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند.

$$N=z2*s2/d2$$

برای گردآوری داده‌ها از دو پرسش‌نامه استاندارد سنجش مهارت‌های تفکر انتقادی کالیفرنیا فرم ب و نگرش‌سنج مذهبی Glock و Stark استفاده شد. Facione و Facione در سال ۱۹۹۰ پرسش‌نامه استاندارد سنجش مهارت تفکر انتقادی کالیفرنیا را طراحی و روایی و پایایی آن را بررسی و تأیید کردند (۱۴). روایی و پایایی ترجمه فارسی این پرسش‌نامه نیز در پژوهش‌های داخلی در ایران بررسی و تأیید شده است (۱۶، ۱۵). این پرسش‌نامه شامل ۳۴ سؤال چن گزینه‌ای با یک پاسخ صحیح در ۵ حوزه مهارت‌های شناختی تفکر انتقادی (تحلیل، ارزشیابی، استنباط، استدلال قیاسی، استدلال استقرایی) است. روش نمره‌گذاری این آزمون بدین صورت است که به‌ازای هر سؤال صحیح، یک نمره به فرد تعلق می‌گیرد و مجموع سؤالات صحیح آزمون نمره کل آن محسوب می‌شود. امتیاز نهایی آزمون ۳۴ و امتیاز کسب‌شده در هر بخش آزمون از صفر تا ۱۶ متغیر است. بیشترین امتیاز بخش تحلیل ۹، بخش ارزشیابی ۱۴، بخش استنباط ۱۱، بخش استدلال استقرایی ۱۴ و بخش استدلال قیاسی ۱۶ امتیاز است. بدین ترتیب برای هر فرد شش نمره شامل پنج نمره تفکر انتقادی در هر بخش و یک نمره کل تفکر انتقادی در نظر گرفته می‌شود. حاصل جمع عددی ارزش هریک از گویه‌ها در کل نمره آزمودنی را نشان می‌دهد که بین ۰ تا ۳۴ در نوسان است و نمرات بیشتر نشان‌دهنده مهارت تفکر انتقادی بیشتر است.

برای سنجش دین‌داری دانشجویان از پرسش‌نامه دین داری Glock و Stark استفاده شد. این پرسش‌نامه برای استاندارد کردن در کشورهای مختلف و روی پیروان ادیان مسیحیت، یهودیت و اسلام اجرا شده و با دین اسلام هم انطباق یافته است. از این پرسش‌نامه در مطالعات مشابه در ایران به‌کرات برای سنجش دین‌داری استفاده شده است (۱۸، ۱۷). روایی و پایایی این پرسش‌نامه در مطالعات گذشته بررسی و تأیید شده و آلفای کرونباخ آن بین ۰/۷۲ تا ۰/۹۳ گزارش شده است (۱۹، ۸). این پرسش‌نامه یک مقیاس پنج بُعدی است و ابعاد آن شامل بعد اعتقادی، مناسکی، عاطفی، پیامدی و دانشی است. ازآنجاکه آموزش مسائل دینی جزئی از نظام آموزشی ایران است و دانستن امور دینی نشانه دین‌داری نیست، لذا سؤالات مربوط به بُعد دانشی از پرسش‌نامه حذف شده و برای چهار بعد دیگر جمعاً ۲۶ سؤال در پرسش‌نامه موجود است (۲۰).

بر این اساس، پرسش‌نامه دین‌داری شامل ۴ بعد اعتقادی، عاطفی، پیامدی و مناسکی است که در بعد اعتقادی ۷ گویه (سؤالات ۱ تا ۷)، بعد عاطفی ۶ گویه (سؤالات ۸ تا ۱۳)، بعد پیامدی ۶ گویه (سؤالات ۱۴ تا ۱۹) و بعد مناسکی ۷ گویه (سؤالات ۲۰ تا ۲۶) تنظیم



[ Downloaded from jrh.mazums.ac.ir on 2026-11-19 ]

شده است. در این پرسش‌نامه سؤالات پیرامون اصول و ارزش‌های اسلامی در مقیاس ۵ درجه‌ای لیکرت از کاملاً مخالفم (۰) تا کاملاً موافقم (۴) گنجانده شده است. حاصل‌جمع عددی ارزش هریک از گویه‌ها در کل نمره آزمودنی را نشان می‌دهد که بین ۰ تا ۱۰۴ در نوسان است و نمرات بیشتر نشان‌دهنده دین‌داری بیشتر است.

بر اساس میانگین کل نمرات پرسش‌نامه میزان مهارت تفکر انتقادی و باورهای دینی دانشجویان ارزیابی می‌شود. افرادی که نمرات آن‌ها بیشتر از نمره میانگین بود، در طبقه بالا و افرادی که نمرات آنان کمتر از میانگین بود، در طبقه کمتر از حد متوسط و ضعیف قرار گرفتند.

به‌منظور توزیع پرسش‌نامه‌ها، بعد از هماهنگی با مسئولان دانشکده پزشکی و بیمارستان‌های آموزشی دانشگاه، پرسش‌نامه‌ها به صورت حضوری بین دانشجویان توزیع و در همان جلسه جمع‌آوری شد. در توزیع پرسش‌نامه‌ها تلاش شد دانشجویان ورودی سال های مختلف و هر دو جنس دختر و پسر به‌طور یکسان در تکمیل پرسش‌نامه‌ها مشارکت داشته باشند. به‌منظور رعایت اصول اخلاقی پژوهش، پرسش‌نامه‌ها به صورت ناشناس و بی‌نام تکمیل شد و محرمانه بودن پاسخ‌ها رعایت شد. در این پژوهش دانشجویان شاغل به تحصیل در دانشکده پزشکی بررسی شدند که برای شرکت در مطالعه تمایل داشتند. دانشجویانی که تمایل به شرکت در پژوهش نداشتند و کسانی که پرسش‌نامه را ناقص تکمیل کرده بودند، از فرایند مطالعه حذف شدند.

داده‌های گرآوری‌شده با استفاده از آمار توصیفی و تحلیلی و با نرم‌افزار SPSS نسخه ۱۸ تحلیل شد. فرض نرمال بودن داده‌ها با آزمون کولموگروف-اسمیرنوف بررسی شد و با توجه به اینکه سطح معنی‌داری هر دو متغیر از ۰/۰۵ بزرگ‌تر بود، فرض نرمال بودن داده‌ها پذیرفته شد. در بخش آمار توصیفی از درصد فراوانی، میانگین و انحراف معیار و در بخش آمار تحلیلی از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. مقدار p کمتر از ۰/۰۵ به‌عنوان سطح معنی داری در نظر گرفته شد.

## یافته‌ها

تعداد ۱۵۴ پرسش‌نامه از ۱۹۳ پرسش‌نامه توزیع‌شده بین دانشجویان به‌طور کامل تکمیل و بررسی شد (درصد پاسخ‌دهی ۸۰ درصد). از این تعداد ۷۵ نفر (۴۸/۵ درصد) پسر و ۷۹ نفر (۵۱/۵ درصد) دختر با میانگین سنی ۲۳/۱±۳/۲ بودند. در جدول ۱ میانگین و انحراف معیار مهارت‌های تفکر انتقادی و دین‌داری دانشجویان و خرده مقیاس‌های آن‌ها نشان داده شده است. میانگین نمره مهارت‌های تفکر انتقادی و دین‌داری دانشجویان بررسی‌شده به ترتیب ۴/۷± ۱۲/۹۵ و ۱۷/۴± ۷۶/۸۸ بود.

به‌منظور ارائه تصویری واضح از ارتباط بین متغیرها، ضرایب همبستگی بین آن‌ها محاسبه شد که نتایج در جدول ۲ گزارش شده است. نتایج حاکی از آن بود که بین تفکر انتقادی و باورهای دینی رابطه آماری معنی داری وجود ندارد (r=-۰/۰۶۱، p=۰/۴۵۵). همچنین ضرایب همبستگی پیرسون بین خرده‌مقیاس‌های تفکر انتقادی با ابعاد باورهای دینی نشان داد بین هیچ‌یک از این متغیرها نیز رابطه آماری معنی‌داری وجود ندارد (جدول ۲).

**جدول ۱: میانگین و انحراف معیار متغیرهای بررسی‌شده**

| متغیر | | انحراف معیار ±میانگین | حداقل | حداکثر |
|---|---|---|---|---|
| تفکر انتقادی و زیرمقیاس‌های آن | ارزشیابی | ۵/۳۲ ±۲/۵۶ | ۱ | ۱۲ |
| | استنباط | ۴/۱۲ ±۱/۹۴ | ۰ | ۱۰ |
| | تحلیل | ۳/۵۳ ±۶۱۱ | ۰ | ۸ |
| | استدلال قیاسی | ۵/۱۹ ±۲/۴۳ | ۰ | ۱۱ |
| | استدلال استقرایی | ۶/۴۴ ±۲/۷۱ | ۱ | ۱۵ |
| | نمره کل تفکر انتقادی | ۱۲/۹۵ ±۴/۷۳ | ۵ | ۲۷ |
| باورهای دینی و ابعاد آن | بعد اعتقادی | ۲۱/۴۴ ±۶/۶۵ | ۷ | ۳۵ |
| | بعد عاطفی | ۱۹/۹۸ ±۵/۹۱ | ۶ | ۳۰ |
| | بعد پیامدی | ۲۰/۳۴ ±۳/۸۴ | ۶ | ۳۰ |
| | بعد مناسکی | ۱۵/۱۲ ±۷/۰۸ | ۷ | ۳۵ |
| | نمره کل باورهای دینی | ۷۶/۸۸ ±۱۷/۴ | ۳۹ | ۱۱۸ |



[ Downloaded from jrh.mazums.ac.ir on 2026-11-19 ]

**جدول ۲: ماتریس همبستگی بین خرده‌مقیاس‌های تفکر انتقادی و ابعاد باورهای مذهبی**

| تفکر انتقادی / باورهای دینی | شاخص | بعد اعتقادی | بعد عاطفی | بعد پیامدی | بعد مناسکی | باورهای دینی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| خرده‌مقیاس ارزشیابی | r | ۰/۰۱۹ | ۰/۰۶۰ | ۰/۰۷۷ | ۰/۱۳۱ | ۰/۰۹۸ |
| | p | ۰/۸۱۱ | ۰/۴۶۰ | ۰/۳۴۳ | ۰/۱۰۶ | ۰/۲۲۶ |
| خرده‌مقیاس استنباط | r | -۰/۰۶۹ | -۰/۰۵۸ | -۰/۰۰۲ | -۰/۱۰۶ | -۰/۰۰۳ |
| | p | ۰/۳۹۶ | ۰/۴۷۸ | ۰/۹۷۹ | ۰/۱۹۰ | ۰/۹۶۹ |
| خرده‌مقیاس تحلیل | r | ۰/۰۴۴ | ۰/۰۴۲ | ۰/۰۳۹ | ۰/۱۱۸ | ۰/۰۵۴ |
| | p | ۰/۵۸۷ | ۰/۶۰۵ | ۰/۶۳۳ | ۰/۱۴۴ | ۰/۵۰۵ |
| خرده‌مقیاس استدلال قیاسی | r | ۰/۰۷۷ | ۰/۱۱۰ | ۰/۰۷۹ | ۰/۱۳۰ | ۰/۱۳۷ |
| | p | ۰/۳۴۳ | ۰/۱۷۵ | ۰/۳۳۱ | ۰/۱۰۷ | ۰/۰۹۰ |
| خرده‌مقیاس استدلال استقرایی | r | ۰/۱۵۰ | ۰/۱۱۳ | ۰/۰۳۳ | ۰/۰۹۱ | ۰/۰۶۶ |
| | p | ۰/۰۶۳ | ۰/۱۶۴ | ۰/۶۸۹ | ۰/۲۶۴ | ۰/۴۵۵ |
| تفکر انتقادی | r | ۰/۰۳۹ | -۰/۰۱۶ | -۰/۰۴۴ | -۰/۱۴۹ | -۰/۰۶۱ |
| | p | ۰/۶۳۰ | ۰/۸۴۷ | ۰/۵۹۲ | ۰/۰۶۵ | ۰/۴۵۵ |

## بحث

این مطالعه به بررسی رابطه تفکر انتقادی و ابعاد دین‌داری در میان دانشجویان پزشکی پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد سطح مهارت‌های تفکر انتقادی دانشجویان پزشکی کمتر از حد متوسط و ضعیف است که با یافته‌های پژوهش‌های انجام‌شده در ارتباط با مهارت‌های تفکر انتقادی در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی همسو است که بیانگر ضعف مهارت‌های تفکر انتقادی در دانشجویان ایرانی است (۲۲، ۲۱، ۱۶، ۱۳). از دیگر نتایج به‌دست‌آمده می‌توان به میزان دین‌داری دانشجویان اشاره کرد که حاکی از آن بود که دین‌داری در بین دانشجویان بررسی‌شده بیشتر از حد متوسط است، اما در بعد مناسک این میزان کمتر است. این نتیجه که با بیشتر تحقیقات انجام‌شده در زمینه دین‌داری در ایران همخوانی دارد (۲۴، ۲۳).

یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد بین میزان تفکر انتقادی و باورهای دینی دانشجویان رابطه معنی‌داری وجود ندارد. همچنین بررسی رابطه همبستگی میان ابعاد دین‌داری و خرده‌مقیاس‌های تفکر انتقادی نیز بیانگر آن بود که بین هیچ‌یک از این متغیرها رابطه معناداری وجود ندارد. ازآنجاکه در این ارتباط به‌جز مطالعه عموعبداللهی مطالعه‌ای یافت نشد، مقایسه نتایج پژوهش حاضر با مطالعات مشابه در ایران امکان‌پذیر نیست. عموعبداللهی در مطالعه‌ای با بررسی رابطه بین تفکر انتقادی و دین‌داری در دانشجویان دانشگاه‌های دولتی تهران نشان داد بین برخی ابعاد دین‌داری و مهارت‌های تفکر انتقادی دانشجویان رابطه معنی‌دار آماری وجود دارد (۸) که با یافته‌های مطالعه حاضر همسو نیست. تفاوت در یافته‌های این دو مطالعه ممکن است به دلیل تفاوت در جامعه بررسی‌شده و پرسش‌نامه استفاده‌شده در سنجش تفکر انتقادی باشد. در مطالعه عموعبداللهی جامعه بررسی‌شده شامل دانشجویان مقطع ارشد دانشگاه‌های الزهرا، امام صادق و شهید بهشتی بودند و برای سنجش تفکر انتقادی دانشجویان نیز از پرسش‌نامه‌ای متفاوت با پرسش‌نامه کالیفرنیا استفاده شده بود. قطعاً مطالعات جامع‌تر بعدی در گروه‌های مختلف دانشجویان در تبیین دقیق‌تر این رابطه راهگشا خواهد بود.

بررسی پژوهش‌های انجام‌شده در کشورهای دیگر نتایج متفاوتی داشت. در تحقیقاتی همچون مطالعه Hergovich و Arendasy در استرالیا بر نبود رابطه معنادار تفکر انتقادی با باورهای ماوراءالطبیعی تأکید شده است (۲۵) که با یافته‌های مطالعه حاضر همخوانی دارد، اما در بیشتر تحقیقات انجام‌شده در کشورهای غربی گزارش شده است که تفکر انتقادی رابطه‌ای منفی با



[ Downloaded from jrh.mazums.ac.ir on 2026-11-19 ]

دین‌داری، اعتقاد به خدا و عقاید ماوراءالطبیعه دارد (۲۶). Reinsmith معتقد است تفکر انتقادی و عقاید مذهبی و ماورائی به‌طور ذاتی ناسازگار نیستند، بلکه در واقع این عقاید شامل عناصری چون مشاهده، شک سالم و تمرکز حواس است که عناصر تفکر انتقادی هستند (۲۷). ازآنجاکه این مباحث فلسفی و از حوزه این پژوهش خارج است، بررسی دقیق آن‌ها در اینجا امکانپذیر نیست. با این وجود قطعاً مطالعات بیشتر در این زمینه به روشن شدن ابعاد مختلف این مقوله کمک خواهد کرد.

نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه رابطه بین تفکر انتقادی و دین‌داری در ایران و جهان ناهمسو و متفاوت گزارش شده است. در توضیح و تبیین رابطه به‌دست‌آمده نکاتی قابل توجه است؛ باید توجه داشت که دین غالب در کشور ایران اسلام است؛ دینی که نه‌تنها با نیروی عقل و قدرت تفکر مخالفتی ندارد، بلکه در تمام جهات بر آن تأکید شده است. تا آنجا که پذیرش اصول دین در اسلام باید بر اساس تعقل و تفکر باشد و پیامبر اسلام (ص) یک ساعت تفکر را برتر از ۷۰ سال عبادت دانسته است (۱۲). بنابراین، چه بسا باید علت اصلی و منشأ یافته‌های متناقض را در این مطالعات در ماهیت و مبانی دین اسلام و سایر ادیان ازجمله مسیحیت جست‌وجو کرد. نکته دیگر، تفاوت در ابزارهای سنجش دین‌داری و تفکر انتقادی در مطالعات مختلف است که ممکن است به تفاوت در نتایج این مطالعات منجر شود. بنابراین، روشن کردن این رابطه و نتیجه‌گیری قطعی در این ارتباط به بررسی دقیق‌تر مبانی دین‌داری و عوامل مؤثر بر تفکر انتقادی و ابزارهای سنجش این متغیرها در جوامع مختلف بستگی دارد.

جمع‌بندی نتایج مختلف و پیشینه تجربی موضوع دال بر وجود نوعی رابطه میان سبک تفکر و باورهای دینی افراد بوده است. یافته‌های تحقیقات خارجی نشان می‌دهد این رابطه اغلب معکوس و منفی است (۶). باور به متافیزیک اصلی‌ترین سؤال این تحقیقات را تشکیل داده و سایر ابعاد دین‌داری چندان مدنظر نبوده است. این تحقیقات در شرایط معرفتی متفاوتی با نظام معرفتی در ایران انجام شده است و ازآنجاکه نظام‌های معرفتی برخاسته از شرایط اجتماعی است، لازم است نتایج این تحقیقات با دقت و احتیاط بیشتر بررسی شود.

از محدودیت‌های مطالعه می‌توان به محدود بودن داده‌های به‌دست‌آمده به دانشجویان یک رشته و یک دانشگاه اشاره کرد که در تعمیم‌پذیری یافته‌ها تأثیر می‌گذارد. پیشنهاد می‌شود در آینده مطالعات گسترده‌ای در سایر دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور در ارتباط با ابعاد دین‌داری و ارتباط آن با تفکر انتقادی انجام شود.

## نتیجه‌گیری

یافته‌های این مطالعه نشان داد بین تفکر انتقادی و باورهای دینی دانشجویان رابطه معنی‌داری وجود ندارد؛ یعنی تفکر انتقادی و باورهای دینی به‌طور ذاتی ناسازگار نیستند و باورهای دینی برای دانشجویان در مقابل اندیشه‌ورزی و تفکر انتقادی محدودیت و مانع ایجاد نمی‌کند. چنانکه در مطالعات برخی محققان در جهان غرب گزارش شده است که تفکر انتقادی با باورهای دینی و اعتقاد به خدا رابطه منفی دارد.

## پیشنهادات

این پژوهش بدون حمایت مالی انجام شده است.


## حمایت مالی

این پژوهش بدون حمایت مالی انجام شده است.


## ملاحظات اخلاقی

نویسندگان اعلام می‌دارند در این پژوهش تمام اصول اخلاقی مرتبط ازجمله رضایت آگاهانه شرکت‌کنندگان، اختیار خروج از مطالعه و محرمانه بودن پرسش‌نامه‌ها رعایت شده است.

## تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که در این تحقیق تضاد منافع وجود ندارد.



[ Downloaded from jrh.mazums.ac.ir on 2026-11-19 ]

**تشکر و قدردانی**

مقاله حاضر بخشی از پایان‌نامه دکترای پزشکی عمومی با کد EDC-9823 است که در دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز با کد اخلاق IR.AJUMS.REC.1398.568 تصویب شده است. پژوهشگران از معاونت پژوهشی دانشگاه و نیز تمام دانشجویانی که در انجام این پژوهش همکاری داشتند، تشکر و قدردانی می‌کنند.

## References

1. D'Alessio FA, Avolio BE, Charles V. Studying the impact of critical thinking on the academic performance of executive MBA students. Thinking Skills and Creativity. 2019; 31:275-83.
2. Susetyarini E, Fauzi A. Trend of critical thinking skill researches in biology education journals across Indonesia: From research design to data analysis. International Journal of Instruction. 2020; 13(1):535-50.
3. Amoabdollahi Fatemeh. Investigating the Relationship between critical thinking and the main dimensions of religiosity among undergraduate students. Social Studies and Research in Iran. 2016; 5(3):457-84.
4. Smith GF. Beyond critical thinking and decision making: Teaching business students how to think. Journal of Management Education. 2003; 27(1):24-51.
5. Zayapragassarazan Z, Menon V, Kar SS, Batmanabane G. Understanding critical thinking to create better doctors. Journal of Advances in Medical Education and Research. 2016; 1(3):9-13.
6. Greenhoot AF, Semb G, Colombo J, Schreiber T. Prior beliefs and methodological concepts in scientific reasoning. Applied cognitive psychology. 2004; 18(2):203-21.
7. Sajādi S. Explaining and Assessing the Rational Approach to Religious Education (Capacities and Reductions). Educational Innovations. 2005; 4(1):38-57.
8. Amo Abdollahi F, Safiri K. Investigation of adjacency of critical thinking and aspects of religiosity among MA students. Biquarterly Journal of Islamic Education. 2016; 11(23):45-67.
9. Kirby MJ. The impact of religious schema on critical thinking skills. [Theses]. Utah State University; 2008.
10. Wilson JA. Reducing pseudoscientific and paranormal beliefs in university students through a course in science and critical thinking. Science & Education. 2018; 27:183-210.
11. Morgan RK, Morgan D. Critical thinking and belief in the paranormal. College Student Journal. 1998; 32(1):135-9.
12. Ghadoomizadeh F, Foolad Chang M. The Relationship between religious orientation and critical thinking dispositions. Scientific Journal Management System. 2015; 19(64):403-20.
13. Shakurnia A, Aslami M. Critical thinking skills of medical students at ahvaz jundishapur university of medical sciences. Iranian Journal of Medical Education. 2017; 17:420-7.
14. Facione NC, Facione PA. The California critical thinking skills test and the national league for nursing accreditation requirement in critical thinking. California Academic Press. 1994:1-14.
15. Khalili H, Hossein Zadeh M. Investigation of reliability, validity and normality persian version of the california critical thinking skills test; form B (CCTST). Journal of Medical Education. 2003; 3(1):29-32.
16. Hosseini R, Esna Ashari F, Mamani M, Jiryaee N. Study of critical thinking skills among medical students of hamadan university of medical sciences. Research in Medical Education. 2021; 13(1):4-13.
17. Vahabi A, Yaghobi M, Vahabi B, Sayyadi M, Azadi N. The Relationship between religiosity and academic achievement in students of Kurdistan University of Medical Sciences in 2015. Zanko Journal of Medical Sciences. 2018; 19(60):71-82.
18. Faraji M, Kazemi A. Studying religiosity in iran; Survey data in last three decades. Journal of Iranian Cultural Research. 2009; 2(2):79-95.
19. Tabibi M, Ahmari Tehran H, Soltani Arabshahi SK, Heidari S, Abdi Z, Safaeipour R. The association between spiritual health and academic achievement in medical students of Qom University of Medical Sciences, 2011. Qom University of Medical Sciences Journal. 2013; 7(2):72-8.
20. Abdi M, Rezaee A. A Study on the piety levels among University students. Strategies Studies On Youth And Sport. 2014; 13(24):95-112.
21. Darban L, Ashtari S, Forghani Z, Yazdani S. Evaluation of critical thinking skills among medical sciences students in Shahid Beheshti and Tehran University of Medical Sciences. Medical Science Journal of Islamic Azad



[ Downloaded from jrh.mazums.ac.ir on 2026-11-19 ]

Univesity-Tehran Medical Branch. 2016; 26(4):229-37.
22. Rezaee R, Mazareie E, Momeni Danaei S, Mirzaei S. Critical thinking skills in shiraz dental students. Interdisciplinary Journal of Virtual Learning in Medical Sciences. 2020; 5(2):35-43.
23. Shakurnia A, Baniasad M. Religious attitude in first and last year medical students of Ahvaz Jundishapur University of Medical Sciences and its Relationship with Self-esteem. Journal Of Research On Religion And Health. 2019; 5(3):5-17.
24. Tavassoli G, Morshedi A. Religiosity and religious attitudes among students (a case study of iran's Amirkabir University of Technology). Journal of Iran Sociology. 2007; 7(4):96-118.
25. Hergovich A, Arendasy M. Critical thinking ability and belief in the paranormal. Personality and Individual Differences. 2005; 38(8):1805-12.
26. Gervais WM, Norenzayan A. Analytic thinking promotes religious disbelief. Science. 2012; 336(6080):493-6.
27. Reinsmith W. Religious life and critical thought: Do they need each other? Inquiry: Critical Thinking Across the Disciplines. 1995; 14(4):66-73.

[ Downloaded from jrh.mazums.ac.ir on 2026-11-19 ]